

Våra kyrkorglar

År 1754 gjorde etnologen Anders Tidström en omfattande resa i Dalarna. Bland intrycken från denna resa fanns en beskrivning av kyrkosången i Moratrakten. Han sammanfattade detta sålunda: ”I kyrkjan var intet orgevärk, ty Morakarlen inbillar sig vara orgevärk sjelf och skal vara rätt kjär i sin sång”. Detta var ett ganska allmänt konstaterande från denna tid, kyrkorna saknade orglar och i stället förlitade man sig på allmogens starka känsla för kyrkosång. Möjligen fanns även vid denna tid särskilt sångkunniga försångare som ledde sången i kyrkorna. Denne försångare kunde vandra sjungande fram och tillbaka i kyrkgången. På vissa håll i Danmark lever fortfarande denna sedvänja kvar, även om orglar finns installerade i kyrkorna. Sannolikt var denna ordning i kyrkosången rådande vid 1700-talets slut även i Sophia Magdalena kyrka på Sollerön. Det dröjde många år innan orgel fanns i vår kyrka.

En orsak till Tidströms uttalande var säkert att kyrkosången hade en lokal prägel. Korallerna sjöngs på lokala varianter av helt andra melodier än den officiella korallbokens. Denna tradition fanns i många delar av landet men hade kanske sitt starkaste fäste i Dalarna och framför allt i Mora och övriga Ovensiljanssocknar. Begreppet dalakoraller var den benämning som förknippades med dessa traditioner. Folklig koral definieras som melodi till en psalmtext eller annan andlig text och som har utformats enligt folkmusikalisk praxis och är mer eller mindre utsirad. Koraller sjöngs i kyrkan innan orglar hade installerats men även under husandakter och leddes i regel av försångare.

Man klarade sig således utan orglar i kyrkorna och förlitade sig på att kyrkobesökarna kunde sjunga sina lokalt betingade koraler som för övrigt visade en nära släktskap med den övriga folkmusiken i trakten. Tidström konstaterade ju även, att Morafolket var ”rätt kär i sin sång”. Detta var naturligt och i uppteckningar från fåbodarna finns uppgifter om att vallkullorna ofta sjöng visor och koraler under sina lediga stunder i stugorna och även under vall i skogarna.

Jörgen Dicander som tjänstgjort som komminister i Stora Tuna gjorde en gång en inventering av koralerna i Dalarna och har gett ut sitt arbete i samarbete med Dalarnas Museum. Han har upptecknat över 160 koraler från de flesta av landskapets socknar. Koralerna saknar ofta de rena dur- och molltonarterna men i stället är de rika på ornamenteringar i form av ”krus” som även är rikligt förekommande i spelmansmusiken.

När fick Sollerö kyrka sin första orgel? Uppgifter finns att en orgel inköptes år 1888 från Gagnef, där den funnits i denna kyrka en tid. Denna orgel hade byggts av en orgelbyggare vid namn Gustaf Wilhelm Becker. Någon beskrivning av orgeln finns inte men den var inte särdeles stor. På ett fotografi som togs omkring 1900 kan man med litet fantasi skymta den på kyrkans översta läktare, som vid denna tid alltjämt fanns kvar. Denna orgel användes troligen i Sollerö kyrka fram till 1910. Den såldes då eftersom det installerades en större orgel i samband med den stora restaurering som skedde detta år. Det saknas uppgift om vart den försålles.

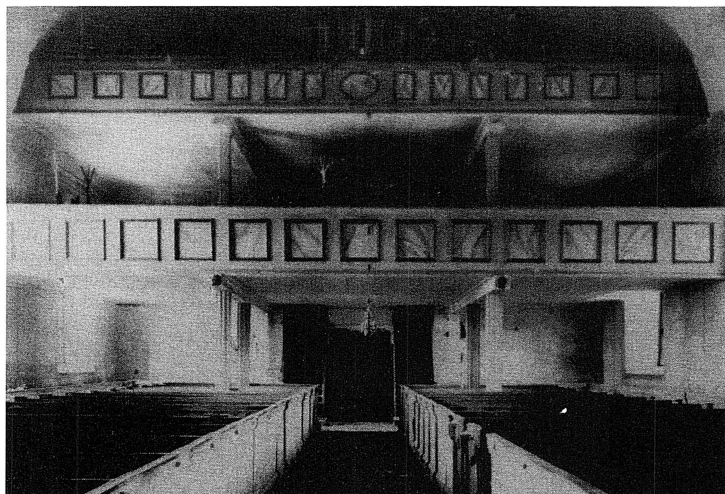

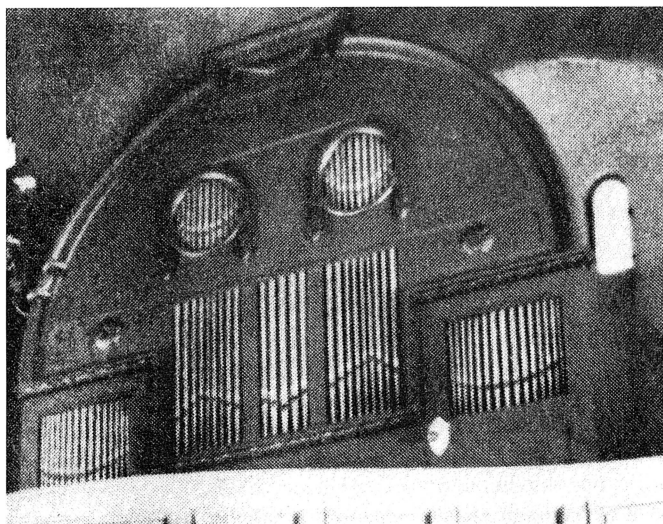
Foto omkring år 1900 då kyrkan alltjämt hade två läktare. På den översta läktaren, som ursprungligen var avsedd för indelta soldater, kan skönjas en anordning som kan vara "Gagnefsorgeln".

Frågan kvarstår om Gagnefsorgeln var den första kyrkorgeln i Sollerö kyrka. Orglar lär ha byggts på Sollerön en gång i tiden. Det kan ha varit en finsnickare vid namn Anders Skoglund från Hälla i Leksand som varit på Sollerön och då verksam som orgelbyggare. År 1871 köpte kyrkoherde Magnus Erlandsson i Venjan för egna medel en orgel till kyrkan där. Denna orgel hade byggts på Sollerön och sannolikt av denne Skoglund. Det må vara en öppen fråga om denna orgel någon gång använts här på Sollerön. Kyrkoherden erbjöd Venjans församling att betala orgeln men förslaget vann inte gehör bland de beslutande. De ansåg den vara för dyr. Priset var satt till 700 kronor och detta hade församlingen tydligen inte råd med. Kyrkoherde Erlandsson sålde sedan orgeln till Enviken, där den fortfarande finns i gamla kyrkan.

Kyrkorgeln i Envikens gamla kyrka och som byggdes på Sollerön av Anders Skoglund

Förra sommaren överlämnade Hans Måspers en folder till mig. Den var avfattad på engelska och på framsidan fanns en bild på Envikens gamla kyrka. Av texten framgick bl.a: ”The organ is said to be made in Sollerön and was bought from Venjan in 1871 and placed in the loft which was built for this purpose”. Detta bekräftar alltså att det var en Solleröorgel. Kantor Arne Markus berättar, att orgeln renoverades 2004 av orgelbyggaren Robert Gustafsson i Härnösand. Den återinvigdes vid midsommartid detta år. Gamla kyrkan används numera enbart under sommaren eftersom den saknar uppvärmning. Markus har spelat en hel del brudmarscher på denna orgel eftersom många brudpar gärna ville vigas i gamla kyrkan. Orgeln är placerad på kyrkans läktare med fasaden ut mot kyrkorummet. Den är försedd med fotpedaler. Organisten sitter på gaveln och på baksidan finns en trampaordning. Organisten måste alltså ha en medhjälpare för att använda orgeln.

Den Setterqvistska orgeln installerades 1910 i samband med restaureringen av kyrkan. Fasaden ritades av Ragnar Östberg.

Sollerö kyrka genomgick en omfattande restaurering 1910. Den kände arkitekten Ragnar Östberg (som bl.a. ritat stadshuset i Stockholm) fick uppdraget att utforma kyrkorummet. Han avlägsnade då den översta läktaren som varit avsedd för de indelta soldaterna och lät utföra en orgelläktare. Förutom läktaren ritade Östberg även en ny bänk uppsats och anvisade färgsättningen i kyrkorummet. Han ritade orgelns fasad med ett stort avrundat överstycke med två cirkelrunda pipfält. Denna orgel var byggd av E.A. Setterquist & Son i Örebro samma år. Orgeln drevs manuellt med en trampaordning på baksidan som aktiverade en bälg som försåg orgelpiporna med luft. En minnesbild finns kvar från min barndom. Min far följde mig upp på läktaren och visade när ringaren Mås Jöns Olsson från Bodarna trampade orgeln. Han stod vid trampaordningen och när bälgen behövde luft, fördes en träpinne ut genom ett litet hål i orgelns baksida. Måsuull Jöns visade funktionen och när pinnen stack ut från hålet började han trampa på fotsteget, bälgen fick luft och pinnen drogs tillbaka in i hålet. Trampaordningen togs sedermera bort och det installerades en elektrisk motor som drev en fläkt som försåg bälgen med luft. Manualerna var placerade ut mot kyrkorummet.

I slutet av 1800-talet höjdes röster för att anskaffa en större orgel till kyrkan som stod inför en omfattande restaurering. Av den anledningen bildades Sollerö Kyrkorgelförening och många driftiga krafter från denna förening hjälpte till att samla in pengar för ändamålet. Insamlingen var så framgångsrik, att inköpet kunde

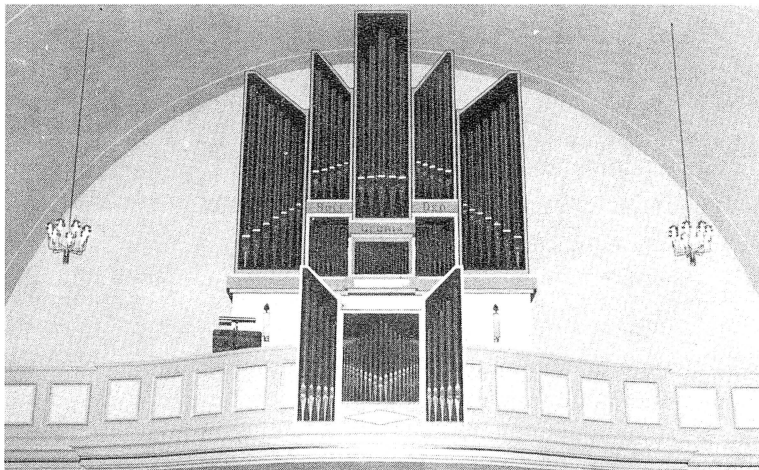
ske före restaureringen 1910. Det visade sig att det även fanns pengar kvar efter inköpet. Kyrkorgelföreningen beslutade då att köpa in och skänka en kristallkrona till kyrkan. Denna är tillverkad i slutet av 1800-talet med 18 armar samt är försedd med ljusbärare. Kronan hängdes upp i koret framför altaret efter restaureringen och där kan den alltjämt ses. Den har en höjd på c:a 180 cm. Dokumentation från kyrkorgelföreningens verksamhet har inte kunnat anträffas och vilka personer som var aktiva i föreningen är således inte känt. Föreningen upplöstes sedan orgeln köps in och efter det att kristallkronan kommit på plats.

Invigning av gamla kororgeln som skänkts av Backa Erik Eriksson. Kantor Erik Thorell trakterar orgeln och cello spelas av Backa Gerd Eriksson.

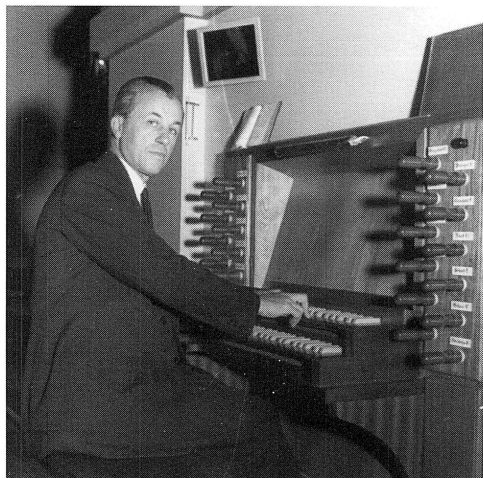
En kororgel skänktes till Sollerö församling år 1954 av Backa Erik Eriksson från Uppsala. Han var Malungsbo av födseln men vistades ofta på Sollerön sommartid då han tidvis bodde i Karl Lärkas stuga i Klikten tillsammans med hustrun Gerd och barnen. Backa Erik, liksom hela familjen, var musikalisk och spelade ofta med Håll Nils Mattsson i Kulåra. Denne kände till att Skoglund från Leksand byggt orglar och hade inrättat en verkstad i ett uthus vid nedre Måsgården i Gruddbo, numera Svarvénsgården. Håll Nils visste också att det fanns en orgel nedmonterad i uthuset. Den hade troligen byggts omkring år 1891. Tillsammans med Backa Erik tog han tillvara orgeldelarna och såg till att de monterades ihop. Backa Erik förvärvade orgeln, men ansåg att dess rätta plats var Sollerön och att den därför borde återböras hit. Orgeln är tillverkad av brunådrat trä med fasad i tre sektioner med krön i nygotik och med försilvrade pipor, höjd 220 cm och längd 130. Den är byggd av nämnde Skoglund under tiden då han varit verksam på Sollerön. Orgeln restaurerades av G.S. Färje, Älvdalen, Den togs sedan i bruk i Sollerö kyrka vid särskilda tillfällen. Den var dock inte särdeles hållbar och restaurerades ytterligare en gång av Gunnar Orre, även han från Älvdalen. Numera är orgeln placerad i kyrkans norra korsarm invid predikstolen.

Även i "Lillkyrkan" finns en mindre tramporgel som troligen kommer från någon av Solleröns skolor. Den anskaffades till Lillkyrkan när skolorna moderniserades och då tramporglarna blev överflödiga. Den har ljus färg och flyter väl in i Lillkyrkans interiör med sin placering vid östra fönstret. Orgeln i sitt mindre format fyller mycket väl sin funktion i detta utrymme och kan med fördel inordnas under begreppet kyrkorgel.

Den nuvarande Hammarbergska orgeln från 1958 i Sollerö kyrka.

Nuvarande orgel på läktaren är byggd och installerad 1958 av orgelbyggarfirman Olof Hammarberg, Göteborg. Den anskaffades sedan det visade sig att den Setterquistiska orgeln måste ersättas med en nyare. Exteriören beskrivs som byggd med ett högt, rakt avslutat mittparti och med två in mot mitten sluttande flyglar. Där finns också ett ryggpositiv (bakom organistens rygg) med ett lägre mittparti och två högre, inåt sluttande flyglar. Färgsättningen är utförd i grå nyanser samt gult, rött och blått. På fasaden finns en inskrift i guld: "Soli Deo Gloria", (Åran tillkommer Gud allena). Orgeln har 24 stämmor, helmekanisk, med två manualer vända mot orgeln, ryggpositiv med pedal och tre kopplingar. Arkitektoniskt är orgeln med sina raka, strama linjer ett tilltalande komplement till det bakomvarande valvets mjuka rundning.

Kantor Erik Thorell spelar på stora orgeln i kyrkan. Obs "backspegeln" på orgelfasaden som var nödvändig eftersom kantorn sitter med ryggen ut mot kyrkorummet.

År 1997 fick Sollerö församling en donation i form av ett antal aktier i ABB och Custos. Med donationen fanns en föreskrift att kapitalet skulle användas för inköp av en kororgel till kyrkan. Donator var anonym men gåvan förmedlades av kyrkoherde Bo Wallin. Sedan aktierna omsatts till kapital fick dåvarande kantor Erik Andersen i uppdrag av kyrkorådet att skaffa ett underlag för anbud samt att prova ett instrument lämpat för koret i Sollerö kyrka. Samma år antogs ett anbud från Magnusson Orgelbyggeri AB i Kungssäter på en orgel, Continou Positiv, typ Hunnebostrand. Innehavaren av firman, Ernst-Henrik Burgmann svarade för installationen. Orgeln placerades vid korets sydvägg, vilket godkändes av landsantikvarien. Denna kontrollerade även färgsättningen, vars blåa nyans var likartad kyrkorummets övriga inventarier. Orgelhuset är av kvistren furu men även ek, päron och ebenholtz ingår. Kororgeln är flyttbar och har 270 pipor. De är av trä

*Församlingens nuvarande kantor Britt-Inger Nilsson vid den nya kororgeln.
Foto: Stefan Carlsson.*

och metall, minsta pipan är 2 cm och den längsta 2,57 m och vinklad för att få plats. Målningsarbetet har utförts av Börje Sernfeldt från Siljansnäs. I maj 1998 fanns den nya kororgeln på plats och vid invigningshögtiden trakterades den av kantor Erik Andersen. Fördelen med kororgel är uppenbar med närhet till altaret, där prästens sångliga insats sker och där även kyrkokören ibland är placerad.

Den nya tiden och dess teknik gör sitt inträde även i kyrkan. Vid vissa tillfällen används ett mindre s.k. keyboard av fabrikat Roland. Den har fördelen att den är lätt och kan flyttas till olika platser. Den kan även ställas in till lämpliga ljudkombinationer för kyrkliga framföranden.

Huruvida någon form av orgelverk funnits i det gamla kapellet vid Klikten är ej känt. Den gamla inventarieförteckningen ger ingen ledtråd och sannolikt har man där sjungit enligt den tradition som nämns inledningsvis och där man ”av gammalt” förlitat sig på besökarnas sångkunnande under ledning av försångare.

Helmer Nilsson